

YUNUS EMRE'NİN DİVAN'INDA İNSAN TELAKKİSİ

Mehmet KAZAR*

Yunus Emre'nin Divan'ında insan telakkisine geçmeden önce Kur'an'ın insana bakışıyla ilgili kısa bir malûmat vermeyi uygun bulduk.

1-Kur'an'da İnsan:

Kur'an'da “en güzel şekilde yaratıldığına”¹ işaret olunan insan, “Abd”, “Beşer”, “İnsan” gibi kelimelerle anılmakta ve Allah'ın yeryüzünde biricik muhâtabı ve “halifesi”² olarak vasıflandırılmaktadır. İnsan biri can, diğeri ten olmak üzere iki ayrı varlık nev'inden yaratılmıştır.³ Ten onun görünen tarafı ve görünüş halidir. Can'a gelince insanda iki türlü can vardır. Biri, diğer canlılarda da bulunan ve onlara dirilik, canlılık ve hayat veren kudrettir ki buna hayvânî can veya rûh-ı hayvânî diyebiliriz. Fakat Kur'an'da “ilâhi fitrat”⁴ şeklinde ifade edilen bir başka can daha vardır ki bu sadece insanlara mahsus bir durumdur. Ve bu Kur'an'daki muhtelif ayetlerde “rûh-ı menfûh”⁵ diye nitelenen ilâhi cevherdir.

Kur'an'da insan'ın diğer varlıklardan üstün yaratıldığı muhtelif ayetlerde ifade edilmiştir.⁶ İşte insan bundan ötürü yaratılışının gayesini bilerek Allaha ibadet etmelidir. Zira ibadet ve zikirler kalbin yönelişini mâsivâdan kopararak Mevlâ'ya çevirirler⁷.

Kur'an'da mü'minlerin, Allah sevgisini bütün sevgilerden üstün tuttıkları, müşriklerin Allah'a eş ve ortaklar koştıkları, zâlimlerin ise hak ve hakikati ancak kıyametten sonra kavrayabilecekleri şöyle ifade edilmiştir. “İnsanlar arasında, Allah'ı bırakıp O'na koştıkları eşleri “tanrı” olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Arş. Gör.

¹ Tîn, 4

² Bakara, 30

³ Gündüz, İrfan, “Tasavvuf ve İnsan” Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, İstanbul 1991, s. 46

⁴ Rûm, 30

⁵ Hicr, 29, Secde, 9, Sâd, 72

⁶ Bakara, 34, Âraf, 172-173, İsra, 61-62, Teğâbun, 3, Tâhâ, 55, Tîn, 4

⁷ Gündüz, a. g. m. , s. 54

severcesine sevenler vardır. Mü'minlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir. Zâlimler azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a âit bulunacağını ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu keşke bilselerdi.”⁸

Yine Kur'an'da gerçek iman sahipleri, “Allah'a, Âhret gününe, Kitaplara, Peygamberlere inananlar, yardım elini Allah rızası için yakınardan başlayarak, muhtaçlara uzatanlar, namaz kılıp, zekât verenler, anlaştıkları zaman sözlerinde duranlar, sıkıntı, hastalık ve harb durumlarında sabır gösterenler, doğru olanlar”⁹ diye vasıflandırılmışlardır.

Kur'an'da ilme ve âlime büyük yer verilmiş ve Allah'tan gerektiği gibi korkanların da sadece âlimler olduğu Fâtır suresi 28. âyette şöyle ifade edilmiştir; “...Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan gereğince korkarlar.”

Yunus Emre, şiirlerinde Kur'an'ın insan ve toplumla ilgili âyetlerinden aldığı ilhamla konulara eğilmiş, yaraları sararak tedaviye çalışmış, bu gidiş yolu ile de insanların pekçok problemine ışık tutmuştur.¹⁰

2- Yunus Emre'nin Divan'ında İnsan Telakkisi:

Yunus Emre, Divan'ında insanı şu başlıklar altında ele almaktadır:

1- Mü'min, 2- Müslüman, 3- Münafık, 4- Kâfir, 5- Mücrim, 6- Câhil, 7- Âşık, 8. Âlim, 9- Derviş, 10- Zâhid, 11- Âbid, 12- Sâlih, 13- Ârif, 14- Gâfil, 15- Sûfi, 16. Evliya, 17- Yiğit, 18- Garib.

Yunus'un insanı ele alışı genel olarak İslâmî eksendir. Fakat onun temel kriteri “Yaratılanı hoş gör Yaratan'dan ötürü” düsturudur. Yunus'a göre insanlar sevilmesi ve soy, sop, millet, din, mezhep farkı gözetilmemelidir. İnsanların kalbi kırılmamalıdır. Her kim olursa olsun her insana sevgi ve hoşgörüyü muamele edilmelidir. Nitekim;

Bir kez gönül yıktın ise, bu kıldığın namaz değil

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil¹¹

diyerek kalp kırıp, gönül yıkanlara namaz ve abdestlerinin bir faydasının olmadığını söylemektedir.

Diğer taraftan bütün insanları sevmeyi de;

Yetmiş iki milletin ayağın öpmek gerek

Yaramak için maşûk'a cümle millet'e bile¹²

⁸ Bakara, 165. Daha geniş bilgi için bkz. Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, tarihsiz, 1/471-479.

⁹ Bakara, 177.

¹⁰ Pekolcay, A. Neclâ, “Yunus Emre'nin Tesir Alanları” Diyanet Dergisi, Ankara 1991, Ocak-Şubat-Mart Sayısı, s. 76.

¹¹ Gökdemir, Sevgi-Ayvaz, Yunus Emre. Güldeste, Kültür Bakanlığı, Ank. 1993, s. 147.

diyerek dile getirmektedir.

2. 1. Mü'min:

Yunus Emre'ye göre Mü'min için ibâdetlerin başı dünyayı kalben terk etmektir. Zira dünya sevgisi kişiyi ibâdet ve taatten uzaklaştırır ve Allah'ı unutturur. İnsan ise Rabbini unutmamalıdır. Çünkü ruhlar âleminde onun "Elestü bi-Rabbiküm" nidâsına "Kâlû Belâ"¹³ diye cevap vermiştir ve bu sözüne sadakat göstermesi vefânın gereğidir.

İbâdetler başıdır terk-i dünya

Eğer mü'min isen ona inanasın¹⁴

Elestü bi rabbiküm Hakk'dan nidâ gelicek

Mü'minler beli deyip ettiler ikrarını¹⁵

Mü'min, Rabbine sadece cennet için ibâdet etmemelidir. Zira Allah'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmak cennetten de önemlidir. Cennet sevdasıyla ibadet, mü'minler için Allah'a vâsıl olmaya kurulan bir tuzak gibidir. Aynı düşünceyi ilk dönem kadın sufilerden olan Rabi'atü'l-Adeviye'de¹⁶ de görürüz: "Allah'ım eğer seni cennet'e girmek için seviyorsam cennetini bana haram kıl, eğer cehennem korkusuyla seviyorsam vücudumu cehennemden çıkarma, ama seni senin rızan için seviyorsam benden razı ol"¹⁷

Âşık mı diyem ben ona Tanrı'nın uçmağın seve

Uçmak dahi tuzak imiş mü'min canların tutmağa¹⁸

Mü'min sürekli Rabb'iyle hemhâl olmalı ki o da onu her türlü istenmeyen durumdan koruyup kollasın. Allah ile sürekli hemhâl olmak ise onun emrettiği şekilde yaşamakla mümkündür.

Mü'min isen gel gel beri Cebbâr ola burc u bârû

Fahr edelim mürşid ile ma'lum ola münkir nedir¹⁹

2. 2. Müslüman:

¹² Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Divanı, Ankara 1991 s. 227.

¹³ Kur'an'da A'raf 172. ayette şöyle anlatılır: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? dediği vakit, evet Rabbimizsin dediler" Daha geniş bilgi için bkz. Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, IV/167-175.

¹⁴ Tatçı, a. g. e. 196/7.

¹⁵ Tatçı, a. g. e. 262/9.

¹⁶ Basra'nın meşhur kadın sûfi ve evliyası olup H. 95/713-714'te doğmuş ve 185/801'de vefat etmiştir.

¹⁷ Doğrul, Ömer Rıza, İslâm'ın Geliştirdiği Tasavvuf, İstanbul 1948, s. 54.

¹⁸ Tatçı, a. g. e. 45/4.

¹⁹ Tatçı, a. g. e. 74/10.

Yunus Emre'ye göre müslüman olan kimse ister erkek olsun, ister kadın olsun Allah'ın emrine isyan etmemelidir. O'nun emirlerine ve yasaklarına uymalıdır. Aksi takdirde müslümanlığın ona hiçbir faydası olmayacaktır.

Uzattı bu halk işi ger erkek ü ger dişi
Müsülman olan kişi isyan yoluna girmez²⁰
Demesin ki müslümanım çalap emrine fermânım
Tutmaz ise Hakk sözünü fâide yok dinden ona²¹

Nefsini islâmî düsturlarla terbiye edip sırat-ı müstakim üzere olan kimselere Hz. Peygamber mahşer gününde şefaati olup onun kurtuluşuna vesile olacaktır.

İslamı kabul ettiğini söyleyen kimselerin, İslamın esaslarını da öğrenmesi gerekir. Bunları yerine getirmeyen kişiler kâmil manada müslüman olamazlar ve dolayısıyla görevlerini yerine getirmemiş olurlar. Görevlerini yapmayan kimselerin cezalandırılması tabii olduğu için müslüman olduğu halde müslümanlığın şartlarını yerine getirmeyen kimseler de bunun cezasını çekeceklerdir.

Nefsin müsülmân eden Hakk yola doğru giden
Yarın ona olusar Muhammed şefaati²²
Müsülmânım diyen kişi şartı nedir bilse gerek
Tanrı'nın buyruğun tutup beş vakt namaz kılsa gerek²³
Her kim bu sözden almadı beş vakt namazı kılmadı
Bilin müsülman almadı ol Tamu'ya girse gerek²⁴

Denize düşen bir ateş parçasının yanmaya devam etmesinin mümkün olmadığı gibi ilâhî aşk'a erişen bir müslüman da o yoldan geri dönmez. Zira artık onun tadını tatmış ve "Ballar Balı" nı bularak servetini yağma etirmeye hazır hale gelmiştir. Nitekim Yunus aşağıdaki mısralarda bunları dile getirmektedir.

Müslümanlar kim görmüştür âşık tevbe ettiğini
Ya kim işitti denize od düşüben tüttüğünü²⁵
İşidin ey ulular âhir zaman olusar
Sağ müsülman seyrektir ol da gümân olusar²⁶

²⁰ Tatçı, a. g. e. 104/3.

²¹ Tatçı, a. g. e. 49/15.

²² Tatçı, a. g. e. 254/2.

²³ Tatçı, a. g. e. 116/13.

²⁴ Tatçı, a. g. e. 254/2.

²⁵ Tatçı, a. g. e. 264/3.

²⁶ Tatçı, a. g. e. 76/5.

2. 3. Münâfık:²⁷

Yunus Emre'ye göre müslümanların bir araya gelip sohbet etmeleri onlara sanki cennetlermiş gibi zevk verir. Müslümanlarla bir araya gelip halleşme ve dertleşmeye karşı ancak münâfık olan kimseler uyşuk ve tembel davranır.

Bildin ise cemâati hâzır olanlar cenneti

Ger kahillik kılar isen münâfıktan olsa gerek²⁸

Yunus Emre'ye göre münâfıkların gözü hakikatlere karşı kapalı ve kördür. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden doğru yola dönmezler."²⁹

Münâfık iki yüzlülüğünün cezasını mahşer günü hesaplar görüldükten sonra yüzü kara olarak çekecektir. Yunus Emre, münâfığın iki yüzlülüğüne karşı halkın söylemiş olduğu acı sözlerin bile insan için şeker-şerbet olduğunu ifade etmektedir.

Kördür manâfıkın gözü yarın kara koyar yüzü

Halkın bana acı sözü gerek şekeristan ola³⁰

2.4. Kâfir:

Yunus Emre'ye göre Allah'ın varlık alâmetleri o kadar açık iken O'na inanmayanlar kâfirdir. Hatta Allah, insanlara şah damarından daha yakındır.³¹ Hz. Peygamber Allah'a inanıp kendisini tasdik edenlere mahşer gününde şefaatçi olarak onların cehennemden kurtulmalarına vesile olacaktır. Kâfirlere ise şefaatçi olamaz ve onlar inkârlarının cezasını cehennemde yanarak çekerler.

Şah dîdârın ayân gümansızım belli beyân

Kâfir ola inanmayan ol dîdâra bakan benim³²

Suçlu suçsuz günahkâr şefâ'at ondan umar

Ol cehennemde yananlar münkirin inkârıdır³³

Yunus vefat ettiği zaman cenazesine kâfirlerin gelmemelerini istemektedir:

Beni arı yuyalar meşhedime koyalar

²⁷ Kelime manası "iki yüzlü" demektir. Bkz. Muallim Naci, Lûgat-ı Nâci, Çağrı Yayınları, İst. 1978, s. 840; Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ank. 1996, s. 724.

²⁸ Tatçı, a. g. e. 117/6.

²⁹ Bakara, 18.

³⁰ Tatçı, a. g. e. 46/13.

³¹ Kaf, 16.

³² Tatçı, a. g. e. 145/9.

³³ Tatçı, a. g. e. 87/6.

Kâfirler esirgeye baka hâlim üstüne³⁴

Kâinat aydınlık olsa da sağır ve körün işitip göremeyerek gece ve gündüzü birbirine karıştırıp, gündüzü gece sandığı gibi inkârcıların kalp gözleri de ilâhî hakikatlere karşı kapalıdır. Bu yüzden ilâhî aşka ererek âşık'ın maşûk'a ağlayıp sızlamaları münkirlere çok garip gelir.

Sağır işitmez sözü gece sanır gündüzü

Kördür münkirin gözü âlem münevver ise³⁵

Aşkın oduna yandığım ağlamak oldu güldüğüm

Dost sana zâri kıldığım münkirlere savaş gelir³⁶

Münkirler “Kâlû Belâ”da³⁷ verdikleri sözde durmadıkları için âdetâ sahtekârlıklarıyla anılırlar.

Kâlû belî denildi münkir-muhib bilindi

O demden tuta geldi câhiller inkârını³⁸

Münkirler ne söyleyeceklerini, sözlerinin önünü ve sonunu bilmezler ve söylediklerinin karmaşıklığından da birşey anlaşılır. Onların sözleri ne olduğu tâbir edilemeyen karmaşık rüyalara benzer.

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz

Neye teşbih edersin anlanmaz düşe benzer³⁹

Münkir kişilerin hakiki dost olan Allah'ın ilhamlarına ermeleri mümkün değildir. O vuslata ancak Allah ile hem hâl olan, aşk derdi çeken kimseler erebilir.

Münkir kişi duymaz onu dertlilerin sizer canı

Ben dost bağı bülbülüyem ol bahçeden geldim ahı⁴⁰

2. 5. Mücrim:⁴¹

Yunus Emre, kıyametin⁴² dehşetli anında gencecik mâsumların bile ihtiyarlayacağını ve o gün için salih amellerle hazırlanmanın gereği üzerinde durur.

34 Tatçı, a. g. e. 230/3.

35 Tatçı, a. g. e. 207/15.

36 Tatçı, a. g. e. 92/11.

37 Bkz. Yazır, a.g.e. IV/167-175.

38 Tatçı, a.g.e. 262/10.

39 Tatçı, a. g. e. 79/12.

40 Tatçı, a. g. e. 247/12.

41 Dinî kurallara uymayarak günah işleyen kimse.

42 Kıyamet anı Kur'an'da şöyle tasvir edilir: “Gök yarıldığı zaman, yıldızlar döküldüğü zaman, insanoğlu ne yaptığını ve ne yapmadığını görür. (İnfitar, 1-5) Daha geniş bilgi için bkz. İnfitar, 1-19. ayetler, Tekvîr, 1-14. ayetler.

Kişinin günahlarına göz yaşlarıyla tevbe etmesi ve göz yaşı selleriyle o kirleri yuyup yıkaması gerektiğini şöyle ifade eder:

Ah ol günün korkuları koca kılar mâsumları
Nice olur mücrimleri ağlaşalım ol gün için⁴³

Âşık ve Ârifler cemâlullah'ı temâşâ ederken, Yunus Emre kendi şahsında mücrimlerin yüzü kara olarak bundan mahrum kalacaklarını ifade etmektedir. Fakat bu mahrum kalış herhalde ilk anlar için olacaktır. Çünkü bu dünyadan imanlı giden her ferd, günahı ölçüsünde cehennemde kalıp cezasını çektikten sonra cennete girecektir. Zira bu müjde Hz. Peygamber'indir.⁴⁴

Âşıklar maksuda ere ârifler dost yüzün göre
Şöyle mücrim yüzü kara ben nideyim neyleyeyim⁴⁵

Zebânîlerin,⁴⁶ mahşer gününde mücrimlere karşı bütün heybetleriyle görünüp muamelede bulunacaklarını da şöyle ifade eder:

Yetmiş bin Zebânî yede Tamu'yu⁴⁷ haşırda ilede
Mücrimlere heybet ede ben nideyim neyleyeyim⁴⁸

2.6. Câhil:

Yunus Emre, câhil olan kimselerin eşyânın manasını anlamadıklarını, sanki yüzbin yıl yaşayacakmış gibi dünyaya karşı çok hırslı olduklarını ve ölümü hiç hatırlarına getirmediğini söyler. Ayrıca cahillerin gönlünün taştan da sert olduğunu belirterek, taşların bile içlerinden türlü suların çağlayıp aktığını ifade eder.

Câhildir mânâdan almaz oturur kararı gelmez
Öleceğini hiç sanmaz yüzbin yıllık teşviş eder⁴⁹
Taştan çıkar türlü sular ayağından pişer neler
Câhil gönlü taştan beter câhil gelmez gelir değil⁵⁰

43 Tatçı, a. g. e. 192/10.

44 Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, es-Sahîhu'l-Buhârî, Matbaa-i Âmire, İst. 1315, İman, 11.

45 Tatçı, a. g. e. 194/4.

46 Zebânî: Cehennemlikleri cehenneme atmaya me'mur edilen melek. Devellioğlu, Ferid. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ank. 1996, s. 1173.

47 Tamu: Cehennem. Bkz. Doğan, D. Mehmet. Temel Büyük Türkçe Sözlük, Bahar Yayınları, İst. 1994, s. 744.

48 Tatçı, a. g. e. 194/2.

49 Tatçı, a. g. e. 86/12.

50 Tatçı, a. g. e. 128/9.

Câhil olan kimselere hak ve hakikat bin defa söylenilse de onlar yine irfan yoluna girmezler. Bundan ötürü de onların dervişlerin hâlini anlamaları pek mümkün değildir. Ayrıca câhillerin Allah'ın gizli sırlarına ulaşmaları da mümkün değildir. Çünkü onlar bu yolda gayret göstermemektedirler.

Hep gaflet ile gâfil gafleti nider âkil

Bin söyleyen key câhil irfan yoluna girmez⁵¹

Danışmanın câhili onamaz dervişleri

Derviş ile danışman yavlak erişgen olur⁵²

Bir karâra tuttum karar benim sırrımı kim duyar

Câhil beni kanda görür gönüllere giren benim⁵³

2.7. Âşık:

Yunus Emre, Divan'ında aşk ve âşık⁵⁴ çok geniş yer verir. Bundan kasdı da ilâhî aşkı terennümdür. Ona göre aşk gönüller tahtına sultan olmanın şartıdır. Öldürücü zehir, aşk elinden olunca iyileştirici ilaç hükmüne geçer. İnsan aşksız olunca ilimden, amelden, zühd ve takvâdan da birşey anlayamaz. Ayrıca aşk kişiye ayrılık acısını unutturan bir tiryak hükmündedir.

Eğer aşkı seversen cân olasin

Gönüller tahtına sultan olasin⁵⁵

Miskin Yunus zehr-i kâtil aşk elinden tiryak olur

İlm u amel zühd ü tâ'at pes aşksız helâl olmaya⁵⁶

Aceb aceb ne nesnedir bu derd ile firak bana

Cânımı sarhoş eyledi aşk ağusu tiryak bana⁵⁷

Yunus Emre'ye göre âşıklar için aşk o kadar önemlidir ki bunu şöyle ifade eder:

Aşk imamdır bize gönül cemâat

⁵¹ Tatçı, a. g. e. 104/4.

⁵² Tatçı, a. g. e. 75/9.

⁵³ Tatçı, a. g. e. 149/2.

⁵⁴ Âşık: Seven, Aşk: şiddetli sevgi. Tasavvufta aşk şöyle ifade edilir: Tasavvufun özünü "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım" kudsî hadisi oluşturur. Bu hadisin içeriğinde aşk vardır. "Vahdet-i vücûd" felsefesi de Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. Aşk, Allah'ın zâtına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşta gizlidir. Daha geniş bilgi için bkz. Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ank. 1995, s. 52-55.

⁵⁵ Tatçı, a. g. e. 145/13.

⁵⁶ Tatçı, a. g. e. 47/7.

⁵⁷ Tatçı, a. g. e. 49/8.

Kiblemiz dost yüzü dâimdir salât⁵⁸
Aşk makamı âlîdir aşk kadîm ezeldir
Aşk sözünü söyleyen cümle kudret dilidir⁵⁹

Hazînelerin virânelerde bulunması gibi âşıklardaki manevî hazîneler de hallerindeki maddî harablıkta gizlidir. Âşıkların halini ise ancak âşık olanlar bilir. Zira gizli bir hazine olan aşkın sırlarını ona âşına olanlardan başkasının bilmesi mümkün değildir. Ayrıca âşıklar maşûkları olan Allah ile öyle bütünleşmişlerdir ki onlar için ölüm korkusu ve endişesi olmadığı gibi gerçek ölüm de yoktur.

Âşık nice harab ise velâyeti orta durur
Onun için ki dâimâ virandadır genc-i nihân⁶⁰
Âşıkların halini âşık olanlar bilir
Aşk bir gizli haznedir gizli gerektir esrâr⁶¹
Ko ölmek endişesin âşık ölmez bâkidir
Ölmek senin nen ola çün cânın ilâhîdir⁶²
Âşık öldü diye salâ verirler
Ölen hayvan durur âşıklar ölmez⁶³

Yunus Emre'ye göre âşıkların benizleri sarı ve gözleri yaşlıdır. Onlar bülbülün güle olan aşkından ötürü zârî zârî ağlaması gibi göz yaş dökerekler. Bu âşk âşıklarda o kadar aşkındır ki, dağlar-taşlar onların aşkı karşısında erir ve denizler de taşıp kabarır. Buna karşılık aşksız olanlara öğüt bile vermemek gerektiğini, zira onların öğüde lâyük insan olmadıklarını⁶⁴ şöyle dile getirir:

Nişânı bu benzi sarı gözleri yaştır âşıkın
Aşk oduna yanar cânı ciğeri baştır âşıkın⁶⁵
Garip bülbülleyin zârî kılarım
Akar çeşmim yaşı bu aşk elinden⁶⁶
Dağ u taşlar erir bu aşk elinden

58 Tatçı, a. g. e. 54/2.

59 Tatçı, a. g. e. 57/4.

60 Tatçı, a. g. e. 186/6.

61 Tatçı, a. g. e. 58/2.

62 Tatçı, a. g. e. 61/5.

63 Tatçı, a. g. e. 103/8.

64 Aynı fikri Ahmed Yesevî de şöyle dile getirir:

Aşksız kişi âdem irmes anglasangız

Bi muhabbet şeytan kavmi tınglasangız

Daha geniş bilgi için bkz: Eraslan, Kemâl, Divân-ı Hikmetten Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1983, s. 35.

65 Tatçı, a. g. e. 122/1.

66 Tatçı, a. g. e. 188/5.

Denizler cûşa geldi aşk elinden⁶⁷
Aşksızlara verme öğüt öğüdünden alır değil
Aşksız âdem hayvan olur hayvan öğüt bilir değil⁶⁸

Aşk, âşık kişilerin derdinin dermanıdır. Âşıklar aşkla içiçe oldukları nisbette ondan aldıkları lezzet de artar. Hatta kendilerinin ilgi ve alakasını aşkla artırana can fedâ edecek kadar medyun u şükrandırlar. Fakat aşksız kişiler için âşıkların sohbet ve konuşmaları katlanılamayacak kadar kötü bir belâdır.

Yunus Emre'ye göre kişinin aşk ateşine yanarak âşık olub maşûku bulması gerekir. Maşûk'u bulduktan sonra da dünyaya takılıp kalmamalı, cânı dahil herşeyini fedaya hazır olmalıdır. Zirâ dünya ve izzet emeli, aşkla uygunluk arz etmezler.

Aşka nice yanar isem dahi şirin gelir bana
Cânım fedâ olsun beni bu aşk oduna atana⁶⁹
Gönül nice berkitmeye dost iline giden yola
Âşık kişiler cânını bu yola harc etse gerek⁷⁰
Aşkdır âşıklar dermânı aşkdan hâsıldır murâdı
Âşık kişinin sohbeti aşksız kişiye belâdır⁷¹

Kişi âşık olmak gerek maşûkayı bulmak gerek
Aşk oduna yanmak gerek ayruk oda yanmaz ola⁷²
Dünya ve izzet aşk ile bunlar sazkar olmadı
Vallah nükte benim değil aşk hâzırdır görmez revâ⁷³
Âşık mıdır ol maşûk için vermeye cânı

Âkil midir ol dünya ile isteye onu⁷⁴

Yunus Emre'ye göre âşıklar bütün insanlara karşı sevgi doludurlar. Zira ancak böyle yapanların âşıklardan olduğu kabul edilir. Âşıklar insanlara karşı sevgilerinde mezheb ve millet farkı gözetmezler. Âşıklar hırs ve hevâlarına uyarak

⁶⁷ Tatçı, a. g. e. 187/13.

⁶⁸ Tatçı, a. g. e. 128/6.

⁶⁹ Tatçı, a. g. e. 204/6.

⁷⁰ Tatçı, a. g. e. 118/11.

⁷¹ Tatçı, a. g. e. 75/15.

⁷² Tatçı, a. g. e. 223/5.

⁷³ Tatçı, a. g. e. 46/3.

⁷⁴ Tatçı, a. g. e. 240/9.

iş yapmazlar. Onlar Cenab-ı Hakk'ın emirlerine tam manasıyla uyarak teslim olmuşlardır ve ondan gelen herşeye râzıdırlar.

Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen
Ta âşıklar safında tamam olasın sâdik⁷⁵
Âşıkları sorarsan bî-mezheb u bî-millet
Yolda kalıptır sakın gece vü gündüz sayan⁷⁶
Aşk davası kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ
Aşk evine girenlere ayrık ne meyl ü vefâ⁷⁷
Âşık kişi miskin gerek yol içinde teslim gerek
Kim nîder ise boyun bura çâre yok gönül yıkmağa⁷⁸

2.8. Âlim:

Yunus Emre'ye göre âlimler ilimleriyle âmil olmalıdırlar. İlmine lâyük ameli olmayanlar âlim demeğe lâyük değildirler. Fakat iki cihânı Hakk rızası uğrunda fedaya hazır olan ümmîler de câhil değildirler. Âlimler ilimleriyle âmil oldukları gibi halkı da bilgilendirip aydınlatmalıdırlar. Aksi takdirde ilim sâhibi olmanın gereğini yapmamış olurlar. Böyle yapmazlarsa ilimlerinin bir kıymet ve değerinin olmadığını Kur'an de belirtir.⁷⁹

Âlim midir ol ilmine layık ameli yok
Câhil midir ol aşka sata iki cihânı⁸⁰
Âlimler okuyub tutmaz halkı görüben gözetmez
Gönüllerde safâ bitmez saladur kudse gidelim⁸¹

Yunus Emre, âlimleri günahlı dertlerin dermanlarını bilip söyleyen bilge kişiler olarak da vasıflandırır.

Âlimlere sordum nedir derman günahlı derdime
Onlar dahi ayıttılar derman ona yine çalap⁸²

2. 9. Derviş:

Dervişlerin halini en iyi bilenler yine dervişlerdir. Hatta derviş olmayanlar onları deli zannedip hallerine gülebilirler. Dervişlik iddasında bulunan birçok kişi

⁷⁵ Tatçı, a. g. e. 113/4.

⁷⁶ Tatçı, a. g. e. 174/7.

⁷⁷ Tatçı, a. g. e. 45/12.

⁷⁸ Tatçı, a. g. e. 45/8.

⁷⁹ Cuma, 5. Daha geniş bilgi için bkz. Yazır a. g. e. VIII/33.

⁸⁰ Tatçı, a. g. e. 240/11.

⁸¹ Tatçı, a. g. e. 165/1.

⁸² Tatçı, a. g. e. 52/5.

vardır ama hakiki dervişlerin sayısı o kadar da fazla değildir. Dervişlerin manevî dünyaları hümâ⁸³ kuşu gibi çok yücelerdir.

Derviş olan kişiler deli olağan olur
Aşk neydiğin bilmeyen ona gülegen olur⁸⁴
Bize gerçek derviş gerek cihan dolu dâvâ ile
Yalan dâvâ eder isen aşk neylesin senin ile⁸⁵
Derviş bilir dervişi Hakk yoluna durmuşu
Dervişler hümâ kuşu çaylak u baykuş değil⁸⁶

Yunus Emre'ye göre derviş olan kimseler dünyaya düşkün olmamalılar. Zirâ dervişlik hırka ve tac ile olmaz hatta gerçek dervişlerin bunlara ihtiyaçları bile yoktur. Dervişlerin sohbetlerine ay, güneş ve melekler gıpta ederler. Dervişler her zaman mahzun ve yaşlı gözlüdürler. Dervişler kimseye hor bakmazlar, kimsenin gönlünü yıkmazlar. Zira onlar döğene elsiz, sövene dilsiz, kendilerini incitenlere de gönülsüzdürler.

Dünya seven derviş değil dervişliği olmaz kabûl
Dervişlikten kaçanların hemen şeyhi şeytan olur⁸⁷
Dervişlik dedikleri hırka ile tac değil
Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtaç değil⁸⁸
Ay u güneş müştâk durur dervişlerin sohbetine
Feriştelere tesbih okur zikir eder dervişleri⁸⁹
Gitmeye bağı başı dinmeye gözü yaşı
Her dem dervişin işi âh ile zârı gerek⁹⁰
Kimseye hor bakmagil hergiz gönül yıkmagil
Yetmiş iki millete dervişlik yâri gerek⁹¹
Derviş gönülsüz gerekdir söğene dilsiz gerekdir
Döğene elsiz gerekdir halka beraber gerekmez⁹²

83 Devlet kuşu, talih kuşu, Cennet kuşu.

84 Tatçı, a. g. e. 94/14.

85 Tatçı, a. g. e. 233/11.

86 Tatçı, a. g. e. 133/9.

87 Tatçı, a. g. e. 95/8.

88 Tatçı, a. g. e. 130/15.

89 Tatçı, a. g. e. 250/5.

90 Tatçı, a. g. e. 120/3. Ağlamayla ilgili olarak Tevbe 82. ayette şöyle buyrulur: "İşledikleri günahlardan ötürü çok ağlasınlar, az gülsünler."

91 Tatçı, a. g. e. 120/4.

92 Tatçı, a. g. e. 102/3.

2. 10. Zâhid:

İnsan, Allah'ın emir ve yasaklarına uyup, nâfile ibâdetlerle iç dünyasını tezyin ederek Cennet'e ehil hâle gelebilir. Hatta zâhidler Allah'la öyle hemhâl olurlar ki bütün dünya ve âhiret beklentilerinden uzaklaşıp sadece onun rızasını talep ederler.⁹³

Tâ'atına duran Zâhid nazarına erer ise
Tesbihini unutup ol ayruk secde de etmeye⁹⁴
Zâhidin zühdü ile cennet makamı olur
Mâsivânın küllisi zindânıdır âşıkların⁹⁵

2. 11. Âbid:

Âbid,⁹⁶ kelime manası itibariyle "ibâdet eden" demektir. Fakat Yunus Emre'ye göre ihlas⁹⁷ ve samimiyetle ibâdet etmeyenler, ibâdet etmelerine rağmen âbid değildirler.

Âbid midir ol işlemedi tâat u ihlâs
Fasık demeniz kendözünü suçlu bileni⁹⁸

2. 12. Sâlih:

Sâlih, dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan kimse demektir.⁹⁹ Sâlih insanların dünyada azalması Yunus Emre'ye göre hiç de iyi bir durum değildir. Zirâ onların azalmasıyla fitne, fesad ve dedi-kodu yayılıp insanların huzurları kaçar.

Sâlihler kalmadı gitti bu cihânı fesad tuttu
Bu cihânın işi bitti saladur kudse gidelim¹⁰⁰

2. 13. Ârif:

⁹³ Daha geniş bilgi için bkz. Öztürk, Yaşar Nuri, "Zahid", İA, XIII/638-639.

⁹⁴ Tatçı, a. g. e. 46/8.

⁹⁵ Tatçı, a. g. e. 124/9.

⁹⁶ Âhiret saadetinin ibâdetle kazanılacağına inanarak kendisini ibâdete veren samimi dindar.

⁹⁷ Sûfî muhitlerinde inkişaf etmiş manasıyla ihlas; Allah'a yakınlaşma için sarfedilen mücâhede de cennet dâhil her türlü menfaat düşüncesinden beri olmalıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Arendonk, C. Van, "Sûfî", İA, V/942.

⁹⁸ Tatçı, a. g. e. 240/12.

⁹⁹ Devellioğlu, a. g. e. 917.

¹⁰⁰ Tatçı, a. g. e. 165/1.

Manevî tecrübeyle mârifet ve hakikat mertebesine ulaşan kişi olan ârif,¹⁰¹ Yunus Emre'ye göre dedikodudan uzak, Rabb'ine tam olarak teslim olmuş ve her gönülde kendisine yer edinmiş kimsedir. Ârifler Allah yolunda canlarını bile fedadan kaçınmazken, davasında samimi olmayanlar mallarına bile kıyamazlar.

Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola
Kendini teslim eyleye sözde kıyl ü kâl olmaya¹⁰²
Eğer güher ister isen hizmet ile âriflere
Câhile bin söyler isen mânâda miskâl olmaya¹⁰³
Ârif can verir duymaz yalancı mala kıymaz
Yalanla gerçeği bir tutmayalar¹⁰⁴

2. 14. Gâfil:

Yunus Emre, gâfil¹⁰⁵ olan kimselere öğütte bulunur. Ecel gizli olduğu için ne zaman geleceği bilinmez. Kişiyi hiç de hazırlıklı olmadığı bir zamanda yakalayabilir. Onun için insan gâfil olmamalı ve her zaman hazırlıklı olmalıdır.

İnsan, seher vakti kalkıp Rabbi'nin huzuruna durarak bağışlanmasını dilemeli ve kendi işleriyle uğraşarak uyanık olmalı, başkalarının ayıp ve kusurlarıyla uğraşmamalıdır.

Her şeyleriyle Allah'a yönelen Hakk dostlarının durumlarını gâfil olan kimseler bilemezler. Hatta onlara gülüp onlarla alay ederler. Fakat bu gülme ve alaylar onları Allah yolundan döndüremez.

Gel imdi gel kanâata gâfil olma tez bin ata
Olmaya kim ecel yete fâsîd ola sat u bazar¹⁰⁶
İşit sözümlü ey gâfil tanla seher vaktinde dur
Öyle buyurmuş ol kâmil tanla seher vaktinde dur¹⁰⁷
Eyâ gâfil aç gözünü gönlün yavlak uzatmagil
Bakgil kendi dirliğine kimse aybın gözetmegil¹⁰⁸
Ko gülen gülsün Hakk bizim olsun
Gâfil ne bilir Hakk'ı sever var¹⁰⁹

101 Uludağ, Süleyman, "Ârif" DİA, III/361.

102 Tatçı, a. g. e. 47/4.

103 Tatçı, a. g. e. 47/6.

104 Tatçı, a. g. e. 75/3.

105 Gâfil: Gasfette bulunan, ilerisini iyi düşünmeyen, tembel. Daha geniş bilgi için bkz. Devellioğlu, a. g. e. s. 274.

106 Tatçı, a. g. e. 88/3.

107 Tatçı, a. g. e. 90/7.

108 Tatçı, a. g. e. 129/7.

2. 15. Sûfi:

Yunus Emre, kendisinin de sûfi olduğunu ifade ediyor. Sûfilere herşeyi Allah'tan istemeleri tavsiyesinde bulunuyor. Zira Allah'tan başka kimsenin kulların dileklerini yerine getiremeyeceğini söylüyor. Ayrıca manevî âlemin bir gizli hazine olduğunu ve sûfilere bunun hepsine muttali olamayacaklarını dile getiriyor. Cenab-ı Hakk'a yalvarıp yakarırken de diğer insanların arzularının ötesinde ona meftûn olduğunu söylüyor.

Sofiyem halk içinde tesbih elimden gitmez
Dilim marifet söyler gönlüm hiç kabûl etmez¹¹⁰
Yürü ey sûfi zerrâk ne sâlûslûk satarsın
Hakk'dan artık kim ola kula dilek veresi¹¹¹
Bu bir genc-i nihandır ne ister sofular bunda
Nice ördek nice kaz hoş iner gölümüne¹¹²
Sûfilere sohbet gerek âhilere ahret gerek
Mecnûnlara Leylâ gerek bana seni gerek seni¹¹³

2. 16. Evliya:

Yunus Emre'ye göre evliyanın kapısı Hakk kapısıdır. Oradan giren eğri yola sapmaz. Hakiki evliyanın kapısında Yunus Emre, kapıcı durduğunu ifâde etmektedir. Henüz, kâinat yaratılmadan önce evliyanın padişah kalesi gibi muhtelif yerleri vatan tuttuğunu söylemektedir.

Kendi dostlarına çağrıda bulunarak onları evliyanın kapısına davet etmektedir.

Evliyadır Hakk kapısı Yunus durur kapıcısı
Aşk ile geldi bu yola aşk edindi hem durak¹¹⁴
Henüz bu yer olmadan gökler yaratılmadan
Evliyalar vatan vatan padişah kal'asıdır¹¹⁵
İşidin ey yâranlar dem evliya demidir
Gelsin ömür sürenler dem evliya demidir¹¹⁶

¹⁰⁹ Tatçı, a. g. e. 86/2.

¹¹⁰ Tatçı, a. g. e. 105/1.

¹¹¹ Tatçı, a. g. e. 252/14.

¹¹² Tatçı, a. g. e. 219/4.

¹¹³ Tatçı, a. g. e. 254/10.

¹¹⁴ Tatçı, a. g. e. 111/10.

¹¹⁵ Tatçı, a. g. e. 78/8.

¹¹⁶ Tatçı, a. g. e. 89/1.

2.17. Yiğit:

Yunus Emre, yiğitlerin tevbe tutmadıklarını ifade ettikten sonra, ölümün ne zaman geleceğinin bilinmesinin mümkün olmamasından ötürü uzun yaşayacağını zannederek çeşitli tül-i emellerle hayatlarını berbat edip muradlarına da ermeden bu dünyadan göçüp giden yiğitlerin durumunu dile getirir.

Ölümün yaşlı, genç, vezir, hoca v.s. herkes için kurtulmanın mümkün olmadığı bir vakıta olduğunu belirttikten sonra bunların içinde en acı durumun yiğit ölümleri olduğunu ifade eder.

Oğlanlar öğüt almaz yiğitler tevbe kılmaz
Kocalar tâ'at kılmaz sarp ruzigâr olmuştur¹¹⁷
Vardım bunların katına baktım ecel heybetine
Nice yiğit murâdına erememiş ölmüş yatar¹¹⁸
Kimi yiğit kimi koca kimi vezir kimi hoca
Gündüzleri olmuş gece ancılayın çoklar yatar¹¹⁹
Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi¹²⁰

2. 18. Garib:

Yunus Emre kendisinin de garip olduğunu, yerinden yurdundan uzak düştüğünü ama bu durumun hiç kimse için istenecek bir durum olmadığını belirterek, hiç kimsenin ayrılık ateşiyle yanmasını istememektedir. Birçok yer gezdiğini ama kendisine benzer birinin bulunmadığını ifade etmektedir. Kimsenin bu duruma düşüp garip olmasını istemezken yine de dertlerine ortak olacak, hiç değilse bir garip bulmak maksadıyla çok dolaştığını ama bulamadığını dile getirip, sessiz sedasız, kimsesiz bir şekilde vefat edip ölümünden de insanların günler sonra haberdar olacağı bir garip olmayı arzu ettiğini söylemektedir.

Aceb şu yerde var m'ola şöyle garib bencileyin
Bağrı başlı gözü yaşlı şöyle garib bencileyin
Gezdim Urum ile Şam'ı yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım şöyle garib bencileyin
Kimseler garib olmasın hasret oduna yanmasın

¹¹⁷ Tatçı, a. g. e. 84/13.

¹¹⁸ Tatçı, a. g. e. 83/15.

¹¹⁹ Tatçı, a. g. e. 87/9.

¹²⁰ Tatçı, a. g. e. 257/15. Yunus Emre'nin "ölüm"e bakışıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Açıkgoz, Namık. "Yunus Emre'de Ölüm" Diyanet Dergisi, Ankara 1991, Ocak-Şubat-Mart sayısı, s. 115-125.

Hocam kimseler olmasın şöyle garib bencileyin
Bir garib ölmüş diyeler üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar şöyle garib bencileyin¹²¹

¹²¹ Tatçı, a. g. e. 194-195/1-2, 1-4. Yunus Emre'nin "Garip"le ilgili görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Macit, Muhsin, "Bir Garip Ölmüş Diyeler" Diyanet Dergisi, Ankara 1991, Ocak-Şubat-Mart Sayısı, s. 207-211.